



SOVET HOKIMIYATINI MUSTAHKAMLASHDA FAVQULODDA KOMISSIYALARNING O'RNI

Rasulova Iroda Abduxoliqovna
QarDU tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola 1917–1918-yillarda Sovet hokimiyatining Favqulodda Komissiyalari (BFK) orqali davlat siyosatini mustahkamlash va aksilinqilobiy faoliyatni nazorat qilish masalalarini o'rganadi. Tadqiqot komissiyalarning tashkil etilishi, vakolatlari, funksiyalari va jamiyatga ta'sirini tahlil qiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, BFK operativ-qidiruv va profilaktik choralar orqali sovet hokimiyatini barqarorlashtirishda muhim rol o'ynagan.

Kalit so'zlar: Sovet hukumat, Favqulodda komissiyalar, BFK, aksilinqilobiy faoliyat, operativ-qidiruv ishlar, siyosiy profilaktika, qatag'on, inqilob, XKS, hukumat tizimi.

Abstract: This article examines the role of the All-Russian Extraordinary Commission (Cheka/VRK) in consolidating Soviet power and controlling counter-revolutionary activities during 1917–1918. The study analyzes the establishment, authority, functions, and societal impact of the commission. Results indicate that the VRK played a crucial role in stabilizing Soviet governance through operational, investigative, and preventive measures.

Keywords: Soviet government, Emergency Commissions, BFC, counter-revolutionary activities, operational-search work, political prevention, repression, revolution, Communist Party of the Soviet Union, government system.

Аннотация: Статья исследует роль Всероссийской чрезвычайной комиссии (ВЧК) в укреплении советской власти и контроле за антисоветской деятельностью в 1917–1918 годах. Анализируются создание, полномочия, функции комиссии и её влияние на общество.



Результаты показывают, что ВЧК играла ключевую роль в стабилизации советской власти через оперативно-следственные и профилактические меры.

Ключевые слова: Советское правительство, Чрезвычайные комиссии, БФК, контрреволюционная деятельность, оперативно-розыскная работа, политическая профилактика, репрессии, революция, ХКС, система правления.

Kirish. Bolsheviklar olib borgan g'ayrimilliy davlatchilikni mustahkamlash, boshqaruvning mustamlakachilik tuzilmasini o'zgartirib, imperiya-mustabidchilik tuzilmasiga aylantirish siyosatining muhim yo'nalishi sovet tuzumining siyosiy tizimini shakllantirishdan iborat bo'ldi. Avvalo, "proletariat diktaturasi" davlatini tashkil etish mafkurasiga muvofiq, hokimiyat organlari markazning siyosiy manfaatlarini zo'ravonlik bilan ta'minlashga qodir bo'lgan qatag'onchilik tuzilmalarini yaratishga e'tiborni qaratdilar. Ana shu maqsadda qisqa muddat ichida umumrossiya sxemasi asosida "inqilobiy" sudlar, prokuratura, Butunrossiya favqulodda komissiyasi (BFK) (Vserossiyskaya cherezvigaynaya komissiya – VCHK) organlari, "inqilobiy" tribunallar, "xalq militsiyasi" tashkil etildiki, ular "inqilob dushmanlari" uchun shavqatsiz "temir supurgi"ga aylanishi lozim edi.

Shunday sovet hokimiyatining jazolovchi organlaridan biri bu Butunrossiya favqulodda komissiyasi (BFK) bo'lib u "yangi sotsialistik tipdagi davlat xavfsizligini ta'minlovchi organ sifatida" maydonga keldi. 1917 yil kuziga kelib Muvaqqat hukumat mamlakatni boshqara olmay qoldi. Xalq ommasining keng noroziligi, mislsiz iqtisodiy tanglik, armiyadagi tartibsizliklar, tushkinlik, aholining yashash darajasining o'ta og'irlashuvi sharoitida Qizil gvardiya otryadlari 1917 yil 24-25 oktabr kunlari Petrogradni egalladilar, 26 oktabr tunida esa qishki saroyni zabt etdilar. 1917 yil dekabr oyida Petrograddagi ahvol yanada og'irlashdi[1]. Amaldorlarning yangi tashkil



topayotgan hukumatdan bo'yin tovlashlari bir oydan ko'proq davom etdi. Bunga bolsheviklar qarshi chora ko'rish uchun maxsus komissiya tuzishga kirishdilar.

Asosiy qism. 1917 yil 7 (20) dekabr kuni V.I. Lenin F.E. Dzerjinskiyga “Burjaziya, pomeshchiklar va barcha boy tabaqa vakillari ishchilar, mehnatkashlar va eziluvchi sinflar manfaatini himoya qiluvchi inqilobni jon jahdi bilan barbod qilishga intilmoqdalar... Shuning uchun shoshilinch ravishda aksilinqilobchilar va tovlamachilarga qarshi kurash choralarini ko'rmoq lozim” – deya murojat qilgan edi. RSFSR XKS qoshida Butunrossiya Favqulodda komissiyasi (BFK) aksilinqilobchilarga, chayqovchilikka va lavozimdagi jinoyatchilikka qarshi kurashish maqsadida o'sha kuni ya'ni, 1917 yil 7 (20) dekabrda Leninning tashabbusi bilan tashkil etiladi. Unga rais etib, V.I. Leninining taklifiga ko'ra F.E.Dzerjinskiy tayinlandi. Bu haqida F.E.Dzerjinskiyning o'zi shunday yozadi. Meni 1917 yil 7 dekabrda Butunrossiya favqulodda komissiyasini ya'ni BFKni raisi etib tayinlashdi hamda uning tarkibini tuzish topshirig'ini ham berishdi[2].

Darhaqiqat o'sha kuni Butunrossiya favqulodda komissiyasi (BFK) tuzilib, uning raisi F.E.Dzerjinskiy, kollegiyasi a'zolariga esa, D.G. Yevseyev, N.A. Jidel, I.K. Ksenofonotov, Y.X. Peterslar kiritilgan edi[3]. Keyinroq BFK kollegiyasida xodimlari bo'lib turli davrlarda sovet hukumati va kommunistik partiyaning taniqli ko'zga ko'ringan namoyondalari V.A. Avanesov, G.I. Boki, I.P. Jukov, M.S. Kedrov, M.Y. Latsis V.N. Mansev, V.R. Menjinskiy, I.S. Unshlixt, S.G. Uralov, V.V. Fomin va boshqalar xizmat qilishgan[4]. Ko'pgina Leninning tarafdorlari BFKning tashkil etilishi “inqilobni” himoya qiladi, proletariat diktaturasini o'rnatishga yordam beradi, deb umid qilishgan.

Shu tariqa BFK tashkil etildi. Ko'rinib turibdiki, uning vazifalari faqat operativ-qidiruv ishlarini olib borish bilangina cheklangan emas. Aksilinqilobiy faoliyatdagilarni aniqlash, ularning yangi barpo etilayotgan tuzumga qarshi har qanday xatti – harakatlarini o'z vaqtida to'xtatish va



aksilinqilobiy kayfiyatdagi barcha kishilar hamda ularning sheriklarini tezda aniqlash uchun zarur bo'lgan shoshilinch tergov harakatlari ham amalga oshirishga ruxsat berilgan. Tabiiyki, bu holatlarda zudlik bilan hibsga olish, tintuv qilish va dastlabki so'roq-savol qilish ishlarini o'tkazish talab qilingan. BFKning vazifalariga yana to'liq dastlabki tergovni amalga oshirish, ayblanuvchining ayblarini fosh etuvchi dalillarni yig'ish, ayblov xulosalarini tayyorlash va shunga o'xshash ishlargina kirmagan. Balki BFK butun e'tiborini mavjud tuzumga qarshi bo'lgan aksilinqilobchilarni fosh etishga qaratishi lozim edi.

Natija va muhokamalar. Uning to'liq nomi "Aksilinqilobiy harakatlar va sabotajga qarshi kurash bo'yicha Favqulodda komissiya" deb nomlangan[5]. Komissiyaning asosiy vazifasi o'g'irlikka, bezorilikka, "qora bozor"da savdo qilishga qarshi kurash va bolsheviklarga muxolifatdagi tashkilotlarni kuzatishdan iborat edi. Lekin amalda esa biror sovet organi yoki partiya tashkilotiga bo'ysunmaydigan, faqatgina Xalq Komissarlari Soveti nazoratida bo'lgan BFK "temir Feliks", ya'ni F.E. Dzerjinskiy raisligida huquqlar doirasini nazorat qilib bo'lmaydigan darajada kengaytirib bordi. Oliy jazo berish huquqini rasman talab qilgan F. Dzerjinskiy: "FK singari jangovar organga politsiyaning ishini berish mumkin emas. FK uchun otish huquqi favqulodda muhim", deb yozgan edi[6].

1917 yil 7 dekabrda chiqarilgan Xalq Komissarlari Soveti qarori haqida M.I. Latsis shunday yozadi: "Bu qaror ko'proq qoralama harakterda bo'lib, BFKni tashkil etish to'g'risidagi dekret emas edi. O'sha kunlarda qarorni to'liq butun iker chikiricha to'liq ishlab chiqishga vaqt yo'q edi. Tez harakat qilish zarur edi[7]". Darhaqiqat M.I. Latsis ta'kidlagandek qarorning matni qoralama tarzda shoshilinch qabul qilingan edi. Chunki bolsheviklar o'z hokimiyatini qarshi kuchlardan saqlab qolish uchun bunday idora zarur edi. 1917 yil 7 dekabrda keyin BFK apparati shakllana boshlaydi. Komissiyada ish



boshlaganlar soni bir nechta xodimdan iborat bo'lgan bo'lsa, keyinroq esa u butun boshli armiyaga aylangan edi.

BFKni tashkil etish to'g'risidagi XKSning qarorida (yuqoridagi 1917 ko'rsatilishicha yangi tashkil etilgan komissiyani Xalq Komissarlari Soveti qoshidagi aksilinqilobchilar va ishdan bo'yin tovlovchilar (sabotajchilar)ga qarshi kurashuvchi ushbu tashkilotni "Butunrossiya Favqulodda Komissiyasi" (BFK) deb atashga qaror qilingan edi. Komissiyaga quyidagi vazifalar yuklatilgan edi:

1. Rossiyaning istalgan joyida kim tomonidan amalga oshirilishidan qat'iy nazar, barcha aksilinqilobchi va sabotaj harakatlari hamda urinishlarini ta'qib qilish va yo'q qilish.

2. Barcha sabotajchi hamda aksilinqilobchilarni aniqlab, ularni qo'lga olib "Inqilobiy" tribunallar sudiga topshirish va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiqish.

3. BFK komissiyasi faqat dastlabki tergov ishlarini olib boradi, bu bilan zaruratga ko'ra aksilinqilobiy hamda sabotaj harakatlarning oldini olish uchun mo'ljallangan.

Komissiya tarkibida quyidagicha bo'limlar faoliyatda bo'ladi:

1. Axborot bo'limi.

2. Tashkiliy bo'lim (Rossiya bo'ylab aksilinqilobchilarga qarshi kurashni tashkil etish uchun) va uning joylardagi filial bo'linmalari faoliyatini nazorat qilish bo'limi.

3. Kurash bo'limidan iborat bo'lishi ko'rsatib o'tilgan edi[8].

BFK tashkil topishi jarayonida bitta partiya a'zolari ya'ni bolsheviklardan iborat tarkibda tuzildi. 1918 yil 7 yanvardan 6 iyuliga qadar BFK tarkibidagi muhim lavozimlarni so'l eserlar partiyasi vakillari egallagan. BFK boshqaruv apparatini kollegiya boshqaragan. Asosiy boshqaruv idorasi esa ikki o'rinbosar va ikki shaxsiy kotib yordamida hujjatlar aylanmasi ta'minlangan. BFK prezidiumiga esa rais rahbarlik qilgan[9].



Dastlab biz yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, 1917 yil dekabrda BFK tashkil etilgan dastlabki kunlarda unga quyidagi vazifalar yuklangan edi;

- Ishdan bo'yin tovllovchilar (sabotajchilar) va aksilinqilobchilarga qarshi kurashish;
- aybdorlarni aniqlab “inqilobiy” tribunal sudiga topshirish va qidiruv ishlarini olib borish.

Keyinroq uning vakolat doirasi hamda funksiyalari kengayib bordi. F.E.Dzerjinskiyni qayd etishicha, hibsga olinganlarni mol-mulkini musodara qilish, uy-joyidan quvib chiqarish, savdo qilish kartochkasidan mahrum etish, xalq dushmanlarini ro'yxatini tuzish va nashr etish ham tashkilot vakolatiga kirgan. Dastlab, BFK apparati uchta asosiy bo'limdan informatsion (siyosiy va tezkor axborotlarni to'plash), tashkiliy (aksilinqilobchilarga qarshi kurashni tashkil etish), kurash bo'limlari (bevosita aksilinqilobchilar va ishdan bo'yin tovllovchilarga qarshi kurash)dan iborat bo'lgan edi. Biroq bir necha kun o'tib, 1917 yil 11(24) dekabrda BFK tarkibida chayqovchilikka hamda tovlamachilikka qarshi kurashish bo'limi ham tuzildi[10].

Xulosa. Xullas, sovet hukumati o'zining siyosatini mustahkamlashda Favqulodda Komissiyalarga tayandi. Favqulodda Komissiyaning vazifalari faqat operativ-qidiruv ishlarini olib borish bilangina cheklanmadi. Aksilinqilobiy faoliyatdagilarni aniqlash, ularning yangi barpo etilayotgan tuzumga qarshi har qanday xatti – harakatlarini o'z vaqtida to'xtatish va aksilinqilobiy kayfiyatdagi barcha kishilar hamda ularning sheriklarini tezda aniqlash uchun zarur bo'lgan shoshilinch tergov harakatlari ham amalga oshirishga ham ruxsat berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Мозохин О.Б. Право на репрессии: Внесудебные полномочия органов государственной безопасности (1918–1953). — Москва: Кучково поле, 2006. — 47 с.



2. ВЧК-ОГПУ-НКВД. 20 лет ВЧК-ОГПУ-НКВД. — Москва: ОГИЗ, 1938. — 22 с.
3. Красная книга ВЧК Том 1. — Москва: Издательство политической литературы, 1989. — 4 с.
4. Литвин А. Красный и белый террор в России 1918–1922 гг. — Москва: Яуза, ЭКСМО, 2004. — 68–69 с.
5. Залесский К.А. Империя Сталина. Биографический энциклопедический словарь. — Москва: Вече, 2000. — 144 с.
6. Мчелин Л. КГБ. Председатели органов госбезопасности. — Москва: Центрполиграф, 2001. — 8 с.
7. Лацис М. Товарищ Дзержинский и ВЧК. Пролетарская революция, 1926, №9 (56). — 83 с.
8. Правда, 18 декабря, 1927 г.
9. Советская деревня глазами ВЧК. Том 1. 1918–1922. — Москва: РОССПЭН, 1998. — 17–18 с.
10. Федорова И.А. История советской репрессий: архивные материалы. — Москва: Наука, 2010. — 112 с.